

RAFAŁ TOCZKO
(Toruń)

ŻYCIE KONSTANTYNA PO POLSKU*

Tekst zachowany w rękopisach pod nazwiskiem Euzebiusza z Cezarei, noszący w oryginale tytuł *Eis ton bion tu makariu Kōnstantinu tu basileōs*, a powszechnie znany pod łacińską nazwą *Vita Constantini*, w ciągu ostatniego ćwierćwiecza doczekał się czterech przekładów na języki nowożytny. W roku 1984 Luigi Tartaglia dokonał tłumaczenia na język włoski¹, dziesięć lat później w Madrycie ukazało się tłumaczenie hiszpańskie pióra Martina Gurruchagi², a w 1999 roku dwoje wybitnych brytyjskich uczonych, Averil Cameron oraz Stuart Hall, dało anglojęzycznym czytelnikom swój przekład³. W roku 2007 w serii wydawnictwa WAM, „Źródła myśli teologicznej” Teresa Wnętrzak wydała przekład polski wraz ze wstępem i komentarzem. To najlepszy znak ożywienia badań nad Euzebiuszem z Cezarei i nad owym tekstem.

Tłumaczenie Teresy Wnętrzak poprzedza obszerny wstęp na osiemdziesięciu czterech stronach. Jest on nie tyle wprowadzeniem w zagadnienia autorstwa, gatunku, historycznej wartości czy kompozycji dzieła (jak to ma miejsce w angielskim i włoskim tłumaczeniu⁴), ile wprowadzeniem w epokę (obszerna, pierwsza część wstępu zatytułowana „Konstantyn Wielki i jego epoka”⁵) oraz szczegółowym przedstawieniem teologii politycznej Euzebiusza z Cezarei⁶. We wstępie znajdujemy też opis życia i twórczości autora *Vita Constantini*⁷, streszczenie dzieła⁸ i rozważania o jego treści ideowej⁹ i o gatunku literackim¹⁰. Między wstępem a tłumaczeniem umieszczona została jeszcze bardzo krótka (w porównaniu z poprzednimi tłumaczeniami z serii *ŹMT*) bibliografia¹¹. Na końcu książki zamieszczono indeks osób, nazw etnicznych i geograficznych¹².

* Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, wstęp, tłumaczenie i przypisy Teresa Wnętrzak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007 (*Źródła myśli teologicznej* 44), 259 s.

¹ Eusebio di Cesarea, *Sulla vita di Costantino*, przeł. L. Tartaglia, M. D’Auria, Napoli 1984.

² Eusebio de Cesarea, *Vida de Constantino*, przeł. M. Gurruchaga, Gredos, Madrid 1994.

³ Eusebius, *Life of Constantine*, przeł. S. G. Hall, A. Cameron, Clarendon Press, Oxford 1999.

⁴ Por. S. G. Hall, A. Cameron, op. cit., s. 1–53, Tartaglia, op. cit., s. 7–24.

⁵ S. 9–49.

⁶ S. 62–93.

⁷ S. 50–56.

⁸ S. 57–58.

⁹ S. 59–60.

¹⁰ S. 60–62.

¹¹ S. 94–96.

¹² S. 247–248.

Przekład dzieła¹³ opatrzone przypisami, których liczbę i rozmiar autorka celowo ograniczyła. Jak pisze: „Mają one [...] charakter komentarza historycznego, a nie rozbioru krytycznego, bowiem w przeciwnym razie objaśnienia musiałyby przybrać rozmiary zbyt wielkie i stanowić całość historii politycznej i kościelnej epoki Konstantyna”¹⁴. Tłumaczka wyjaśnia również we wstępie, że opracowując tę książkę w taki sposób starała się „zaspokoić potrzeby szerokich kręgów odbiorców tego rodzaju źródeł poznania”¹⁵. Należy przyznać, że przekład rzeczywiście nie jest zanadto obciążony komentarzami w przypisach, które jednak spełniają w zupełności rolę, jaką powierzyła im autorka.

Sam przekład czyta się bardzo dobrze. Jest to tym większe osiągnięcie, że dzieło tłumaczone jest utworem niezbyt spójnym kompozycyjnie i nierównym stylistycznie. Niektórym uczonym te jego cechy dały asumpt do twierdzenia, że jest ono kontaminacją dwóch innych tekstów Euzebiusza, niedokończoną i niewygladzoną przez niego samego¹⁶. Autorce przekładu udało się pozostawić w czytelniku wrażenie dobrze napisanej i skonstruowanej opowieści. Za największe osiągnięcie tłumaczki należy uznać polszczyznę przekładu, naturalną i potoczną, trudną do osiągnięcia w zderzeniu z bombastyczną greką Euzebiusza.

Natomiast przekładowi tytułów akapitów, nie pochodzących zresztą od samego Euzebiusza, lecz od pierwszego wydawcy tekstu (być może był to Akacjusz, jego następcą na tronie biskupim), można zarzucić stylistyczną niespójność. Na przykład tytuł II 24 brzmi: „O tym, że pisał listy o charakterze religijnym do biskupów i ludu”, II 25: „Jak kazał zbudować w Jerozolimie kościół w świętym miejscu Zmartwychwstania naszego Zbawiciela”, a II 26: „Bezbożni zakryli Święty Grób zwałami ziemi i posagami bożków”. Konsekwentnie byłoby ostatni z tych tytułów również zacząć od „Jak”, czy też „O tym, że”. Chociaż niekonsekwencji tego typu jest więcej, to na szczęście stanowią one jedyny poważniejszy mankament w polskiej szacie językowej przekładu.

Redaktor Agnieszce Cabie należą się wielkie pochwały za przygotowanie do druku tekstu, w którym z trudem można znaleźć literówkę czy też błąd interpunkcyjny.

Niestety recenzowany tu tekst zasługuje też na garść poważniejszych uwag krytycznych. Przede wszystkim należy wyrazić najwyższe zdziwienie faktem, że Wnętrzak zdecydowała się na przekład z pozbawionego nowoczesnego aparatu krytycznego wydania z dziewiętnastowiecznej *Patrologia Graeca* Migne’a, w sytuacji, gdy dysponujemy dwoma dobrymi późniejszymi wydaniem¹⁷. Z czego wydanie Friedhelma Winkelmana z 1975 roku jest uznawane w dzisiejszej nauce wręcz za obowiązujące, czego dowodem, że posłużyło za podstawę niedawnych przekładów na język angielski i włoski. Taka decyzja wydaje się tym bardziej osobliwa, że nie jest przez autorkę w żaden sposób uzasadniana.

¹³ S. 99–246.

¹⁴ S. 5.

¹⁵ S. 6.

¹⁶ Zob. G. Pasquali, *Die Composition der Vita Constantini des Eusebius*, *Hermes* 45, 1910, s. 369–386; T. D. Barnes, *Panegyric, History and Hagiography in Eusebius' Life of Constantine*, [w:] *The Making of Orthodoxy. Essays in Honour of Henry Chadwick*, oprac. R. Williams, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 94–123.

¹⁷ Eusebius, *Werke, Über das Leben Constantins*, wyd. I. A. Heikel, *Die griechischen christlichen Schriftsteller (GCS)* 7, J. C. Hinrichs, Leipzig 1902, oraz Eusebius, *Werke, Über das Leben des Kaisers Konstantin*, wyd. F. Winkelmann, *GCS* 1,1, Akademie-Verlag, Berlin 1975.

Powaznym mankamentem tej ksiazki wydaje sie rowniez koncepcja i tresc wstepu, jakim poprzedzony zostal przeklad. Dyskusja z podstawowym zalozeniem autorki, ze ma to byc ksiazka raczej popularno-naukowa niz naukowa, nie jest w zadnym razie celem tej recenzji. Nawet jednak tak pomyslane prace (a moze przede wszystkim takie!), adresowane do szerokiego czytelnika, powinny byc starannie przemyslane i bardzo uczciwie traktowac literature przedmiotu, do ktorej tzw. „szeroki czytelnik” prawdopodobnie nie dotrze. Czesc wstepu poswiecona Konstancyntnowi i jego czasom jest zbyt dluga i zawiera wiadomosci jedynie podręcznikowe. Natomiast brak w ogole omowienia niezwykle ciekawych i waznych kwestii, takich jak: historia powstania utworu, problem jego autentycznosci, stylu czy kompozycji. Jedynie szeroko omawiana w nauce kwestia gatunku *Vita Constantini* doczekala sie tu krótkiego omowienia¹⁸.

Z najwyzszym juz zdziwieniem odebrac nalezy wreszcie to, ze strony wstepu od 63 do 93 sa jedynie doslownym, chociaz skróconym przekladem stron od 132 do 279 z ksiazki Raffaella Fariny, *L'impero e l'imperatore cristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica del Cristianesimo*¹⁹, czego niestety autorka nie odnotowuje chocby w stosownym przypisie. Co prawda, na stronie 63 Wnętrzak wspomina o tej ksiazce jako o „znakomitej pracy”, a nastepnie przedstawia jej układ, jednak nigdzie nie zaznacza, ze na nastepnych trzydziestu stronach zamieszcza skróctowy przeklad drugiej czesci owej ksiazki. Praca Fariny w istocie zajmuje wazna pozycje w literaturze przedmiotu i mozna zrozumiec, ze autorka wstepu pozostaje pod jej ogromnym wrazeniem, ale jesli cytuje slowo w slowo wnioski plynace z jego badan nad *Życiem Konstancyntyna*, to z szacunku dla takiego autorytetu z jednej strony i czytelników z drugiej nalezalo to wyraznie zaznaczyc.

Mimo tych krytycznych uwag na koniec warto zauwazyć, ze dzieki pracy Teresy Wnętrzak i krakowskiemu Wydawnictwu WAM kultura polska wzbogacila sie o przeklad najobszerniejszego zrodla o zyciu i panowaniu cesarza Konstancyntyna spóśród tych napisanych przez autorów jego epoki, a przy tym dzieła niezwykle waznego z punktu widzenia rozwoju dyskursu chrześcijańskiego.

ARGUMENTUM

De interpretatione Polonica Eusebii Caesariensis operis, quod Latine Vita Constantini inscribitur, a Theresia Wnętrzak diligenter praeparata et praecipue de exordio istius libri narratur.

¹⁸ Przy tym trzy pierwsze zdania z pierwszego akapitu rozdz. 3.3 „Życie Konstancyntyna jako gatunek literacki” sa dwie strony dalej niemalze powtórzone na stronie 62 w sześciu pierwszych zdaniach ostatniego akapitu tego rozdziału.

¹⁹ Pas Verlag, Zürich 1966.